

Izbori i izborni sistemi

Aleksandar Tomašević

Mart, 2020.

Sadržaj

Učinak bojkota	1
Izbori u autoritarnim režimima	3
Izborni sistemi	3

Učinak bojkota

NA PRETHODNIM časovima pominjao sam strategiju bojkota izbora kao reakciju opozicije u autoritarnim režimima. Literatura o izbornim bojkotima nije obimna jer je reč o relativno retkom fenomenu, a pored toga većina izbornih bojkota u prethodnih 30 godina odigrala se na teritoriji Afrike, Južne Amerike i Bliskog Istoka, dok su oni znatno ređi na teritoriji Evrope. Samim tim, komparativni okvir istraživanja bojkota je veoma ograničen.

Studija sa najvećim uzorkom izbornih bojkota ([Smith, 2009](#)), u periodu od 1981. do 2006. godine pokazala je nekoliko važnih činjenica povezanih sa efektom bojkota na smenu režima i demokratizaciju društva.

Statistička analiza uticaja bojkota (između ostalih faktora) usresređena je ocenjivanje takozvanog "količnika štete" (**Hazard ratio**) koji predstavlja kvantifikaciju uticaja određenog faktora na smenu režima. U tabeli 8.1 prikazan je ovaj količnik za one autoritarne hibridne režime koji su smenjeni (u nekom trenutku) putem izbora, pri čemu se razmatra uticaj bojkota izbora koji prethode tim ključnim izborima na kojima je vlast smenjena. Kratkoročni bojkoti (ograničeni na samo jedne izbore) ne predstavljaju snažnu pretnju režimu, dok dugoročni bojkoti predstavljaju relativno snažnu pretnju ($HR = 6.55$). Međutim uticaj bojkota je izuzetno slab u poređenju sa pretnjom koju predstavljaju regularni ne-bojkotovani izbori ($HR = 45.54$). Na osnovu ovih rezultata (kada uzme-mo u obzir standardnu grešku), može se reći da su takmičarski izbori 4 puta u proseku opasniji po autoritarni režim od dugoročnog bojkota izbora.

Posebnu analizu autori su uradili i na podskupu država u kojima je autoritarni režim smenjen van izbora ("na ulici"). Međutim, reč je veoma malom broju zemalja, te rezultati prikazani u tabeli 8.3 nemaju statističku značajnost.

Zanimljivo je da su autori pokušali i da svedu analizu samo na one zemlje u kojima je "rušenje" autoritarne vlasti dovelo do demokratizacije države, ali takav uzorak zemalja je još manji i ne mogu se dobiti pouzdani rezultati korišćenjem statističkih metoda. Ovo predstavlja dobru opomenu pri tumačenju literature o "padu" autokratskih režima jer to ne znači nužno da je sledeći režim bio više demokratski od prethodnog.

Table 8.1: Electoral Reform Combined

Independent Variable	Combined Election Types		
	Hazard Ratio (S.E.)	z	$P > z $
Short-term Boycott	0.230 (0.118)	-2.86	0.004
Long-term Boycott	6.550 (4.520)	2.72	0.006
National Election	47.546 (17.801)	10.31	0.000
Competitiveness	0.999 (0.010)	-0.07	0.941
Interacted Comp.	1.012 (0.007)	1.79	0.073
Pres. System	0.768 (0.181)	-1.12	0.264
Development	1.566 (0.361)	1.94	0.052
Interact. Devel.	0.790 (0.104)	-1.78	0.075
Growth	0.988 (0.015)	-0.77	0.441
Repressive Cap.	1.054 (0.054)	1.04	0.297
Restrictive Cap.	0.999 (0.000)	-1.28	0.200
Interact. Rest. Cap.	1.000 (0.000)	2.00	0.045
Linkage and Leverage	1.138 (0.147)	1.00	0.319
<i>Years at risk</i>			1906
<i>Countries</i>			109
<i>Regimes</i>			267
<i>Failures</i>			133

Slika 1: Učinak bojkota - Smena režima putem izbora

Table 8.3: Destabilization Large

Independent Variable	Combined, Full Sample		
	Hazard Ratio (S.E.)	z	$P > z $
Short-Term Boycott	2.161 (1.779)	0.94	0.349
Long-Term Boycott	0.587 (0.798)	-0.39	0.696
Election	0.664 (0.302)	-0.90	0.370
Competitiveness	1.023 (0.017)	1.41	0.160
Interact. Comp.	0.986 (0.009)	-1.37	0.171
Pres. System	0.894 (0.322)	-0.31	0.758
Development	1.214 (0.389)	0.60	0.545
Interact. Devel.	0.794 (0.152)	-1.20	0.229
Growth	0.983 (0.023)	-0.70	0.485
Repressive Cap.	0.880 (0.068)	-1.63	0.102
Restrictive Cap.	0.999 (0.000)	-0.73	0.465
Interact. Rest. Cap.	0.999 (0.000)	-0.67	0.501
Linkage and Leverage	1.375 (0.326)	1.35	0.178
<i>Years at risk</i>			1906
<i>Countries</i>			109
<i>Regimes</i>			267
<i>Failures</i>			42

Slika 2: Učinak bojkota - Smena režima van izbora

Da zaključimo, bojkoti izbora su poprilično *neistražena teritorija* u komparativnim istraživanjima politike. Iako ovi rezultati sugerišu da su kompetitivni izbori veća pretnja opstanku režima od bojkota, nisu dovoljni da bismo izveli konkluzivni zaključak po ovom pitanju.

Izbori u autoritarnim režimima

PRETHODNO SMO takođe pominjali divergentne ishode izbora u autoritarnim i hibridnim režimima. U nekim slučajevima, neslobodni i nefer izbori čine režim stabilnim, dok u drugim dolazi do “samoubistva takmičenjem” i režimi bivaju poraženi od strane ujedinjene opozicije.

U jednoj studiji (Bunce and Wolchik, 2010), istraživani su širi politički i društveni uslovi pod kojima autoritarni režim može izgubiti izbore. Tačnije, reč je o analizi konkretnih mera, strategija i taktika koje je opozicija uspešno iskoristila da pobedi autoritarni režim na izborima.

Slika 3: Uspešne opozicione strategije

TABLE 6
ELECTORAL STRATEGIES: OPPOSITIONS AND CIVIL SOCIETY GROUPS

	Unity of Opposition	Ambitious Campaigns ^a	Voter Registration Drives ^a	Voter Turnout Drives ^b	Pressures on Election Commissions ^c	Collaboration between Civil Society, Youth Movements, and Opposition	Public Opinion Polls ^d	Exit Polls ^e	Parallel Voter Tabulation ^b
Croatia	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Georgia	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Kyrgyzstan	+	-	-	-	+	+	+	+	-
Serbia	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Slovakia	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Ukraine	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Armenia	+	-	-	-	+	-	-	4 ^e	-
Azerbaijan	+	-	-	-	-	-	-	— ^e	-
Belarus	+	-	-	-	-	-	-	— ^e	-

U tabeli 6, prikazane su razlike u taktikama opozicije koja je bila uspešna (prvih 6 država uključujući i Srbiju) u odnosu na tri države gde je opozicija bila neuspešna. Pokazuje se da je samo jedinstvo i ukupnjavanje opozicije nedovoljno već su neophodne ambiciozne kampanje, strategije za povećanje izlaznosti birača, konstantni pritisak na izborne komisije, saradnja sa NVO i omladinskim organizacijama, anketiranje javnog mnjenja i paralelno brojanje glasova na biračkim mestima.

Izborni sistemi

IZBORNI SISTEM je skup zakona i regulacija koje upravljaju izbornim takmičenjem¹ između kandidata i/ili partija.

Osnovni elementi izbornog zakona su:

- izborna formula
- struktura izbornog listića (ko se na njemu može naći?)

¹ Celokupan odeljak odnosi se na parlamentarne ili skupštinske izbore, odnosno izbore za najviše zakonodavno predstavničko telo u nekoj državi. Predsednički izbori i drugi imaju znatno manje varijacija u pogledu sistema na koji se određuje pobednik izbora

- veličina izborne jedinice ²

Izborna formula je najvažniji element. Reč je o matematičkoj proceduri putem koje se glasovi osvojeni na parlamentarnim izborima prevode u mandate u parlamentu.

Osnovna podela izbornih sistema je na:

1. većinske sisteme
2. proporcionalne sisteme
3. mešovite sisteme.

Većinski sistemi Ovi sistemi se zasnivaju na većini ili pluralnosti osvojenih glasova unutar određene izborne jedinice. Recimo, ako biramo 1 poslanika za Narodnu skupštinu Republike Srbije na teritoriji Novog Sada, ona kandidat koji osvoji više od 50% glasova ili najviše glasova postaće poslanik.

Najjednostavniji tip većinskog sistema je **jednomandatni većinski sistem**, karakterističan za SAD i Veliku Britaniju. Zasniva se na principu "prvi preko cilja", odnosno mandat unutar neke teritorije dobija kandidat koji je osvojio najveći broj glasova u odnosu na druge.

Ovaj sistem je kritikovan jer je nereprezentativan zbog toga što gubitnička strana ili strane ne dobijaju svog predstavnika u zakonodavnom telu. Takođe, on motiviše strateško glasanje odnosno davanje glasa onom kandidatu koji ima najviše šansi da pobjedi. Izuzetno je neprezentativan u pogledu manjinskih (etničkih, verskih i sl.) kandidata, koji veoma teško mogu izaći kao pobjednici.

Nešto kompleksniji je sistem **jedinstvenog neprenosivog glasa** koji je karakterističan za Japan. Ovde se radi o višemandatskim jedinicama, npr. kada bi imali slučaj da biramo 3 poslanika za Republički parlament sa teritorije Novog Sada. Prema ovom sistemu, mandate dobijaju prva 3 najbolje plasirana kandidata. Nedostatak ovog sistema je što ne postoji interes da kandidati ili partije ostvare najbolji rezultat već im je krajnji rezultat isti bilo da završe na 2. ili 3. mestu. Tačnije, ako imamo teritoriju od 100 hiljada birača gde se biraju 3 poslanika, ako kandidat prikupi 25 hiljada glasova, sigurno će biti plasiran na jednom od prva tri mesta.

Samim tim, ovaj sistem motiviše partije da prebace određen prag, što potom motiviše klijentelističko ponašanje (teže ili blage oblike kupovine glasova), pri čemu partije i kandidati nisu zainteresovani za međusobne duele već svaka teži da prikupi određen apsolutan broj glasova.

Znatno je kompleksniji **sistem alternativnog glasa** koji je tipičan za Austriju. Na parlamentarnim izborima unutar ovog sistema, birači ne zaokružuju određenu listu, već rangiraju sve kandidate od onog/one koju najviše preferiraju do onog/one koju najmanje preferiraju. Ukoliko nijedan kandidat ne dobije (računajući samo prvo mesto u rangiranju) apsolutnu većinu, eliminišu se glasovi za najlošije plasiranog kandidata i ti glasovi se prebacuju drugima (u zavisnosti ko je kod tih birača bio rangiran pod brojem 2) i proces se ponavlja dok takvim "prelivanjem" glasova neko ne dobije apsolutnu većinu.

² Izborna jedinica nije toliko prisutan pojam u našem političkom životu zbog ekstremnog slučaja Republike Srbije gde je **čitava država** jedna izborna jedinica. To znači da ukoliko biramo 250 poslanika za Parlament Republike Srbije, sabiramo sve glasove iz cele zemlje i na osnovu ukupnog broja glasova određujemo koliko će ko poslanika imati. To nije slučaj gotovo nigde u svetu, već se zemlje dele na izborne jedinice. Recimo, svaki okrug ili opština su zasebna izborna jedinica unutar koje se bira određeni broj poslanika (uglavnom proporcionalno broju stanovnika).

Ovakav sistem omogućava kandidatu koji nije bio “prva želja” najvećeg broja birača da pobedi ukoliko je u većoj meri bio “druga ili treća želja” velikog broja birača, kao što možemo videti u tabeli 13.3.

TABLE 13.3 Richmond Constituency, New South Wales, Australian Legislative Elections, 1990

Candidate	First count		Second count		Third count		Fourth count		Fifth count		Sixth count		Seventh count	
	(no.)	(%)	(no.)	(%)	(no.)	(%)	(no.)	(%)	(no.)	(%)	(no.)	(%)	(no.)	(%)
Stan Gibbs	4,346	6.3	4,380	6.3	4,420	6.4	4,504	6.5	4,683	6.8				
Neville Newell	18,423	26.7	18,467	26.7	18,484	26.8	18,544	26.9	18,683	27.1	20,238	29.4	34,664	50.5
Gavin Baillie	187	0.3												
Alan Sims	1,032	1.5	1,053	1.5	1,059	1.5	1,116	1.6						
Ian Paterson	445	0.6	480	0.7	530	0.8								
Dudley Leggett	279	0.4	294	0.4										
Charles Blunt	28,257	40.9	28,274	41.0	28,303	41.0	28,416	41.2	28,978	42	29,778	43.2	33,980	49.5
Helen Caldicott	16,072	23.3	16,091	23.3	16,237	23.5	16,438	23.8	16,658	24.1	18,903	27.4		

Note: Blank cells indicate that a candidate was eliminated.

Slika 4: Sistem alternativnog glasa - Australija

Najveći nedostatak ovog sistema je kompleksnost i relativno težak zadatak koji se može postaviti pred birače u slučaju da postoji veliki broj kandidata.

Proporcionalni sistemi Izborni sistem u Republici Srbiji je proporcionalan. Na osnovu apsolutnog broja glasova unutar svake izborne jedinice, izračunava se procenat validnih glasova koje je neka partija ili kandidat osvojila, a potom se ti procenti na osnovu neke od postojećih matematičkih formula prevode u osvojene mandate. Te formule se dele u dva tipa, one koje su zasnovane na **kvotama** ili na **deliocima**.

Prednost proporcionalnih sistema je u tome što preciznije pretvaraju preferencije birača u raspodelu mandata. U ovim sistemima je nemoguće da neki kandidat ili partija osvoji veliki broj glasova, a da dobije mali broj mandata. Proporcionalni sistem je suštinski neophodan u onim društvima koja su etnički ili religijski podeljena ili fragmentirana, a svakako u onim društvima u kojima živi veliki broj nacionalnih manjina.

Nedostatak ovih sistema je što u nekim slučajevima mogu reprodukovati duboke podele u društvu i bez podsticaja nekih političkih aktera za međusobnu kooperaciju. U proporcionalnim izbornim sistemima mahom imamo koalicione vlade, te su političke partije primorane na različite vrste kompromisa nakon što se izbori završe.

U slučaju kvota sistema, putem izabrane matematičke formule se određuje kvota, odnosno “cena” u apsolutnim glasovima koju partije plaćaju da bi dobile jedan ili više mandata.

Primer je sistem gde se koristi Heroova kvota. Ako imamo izbornu jedinicu gde je glasalo 10 hiljada birača a raspoređuje se 10 mandata, onda je kvota za jedan mandat 1000 glasova. Problem sa kvotnim sistemima je u raspodeli “ostatka”. Npr. ako je neka partija osvojila 47 hiljada glasova, onda joj pripada 4.7 mandata, tj. 4 mandata dok se 0.7 prebacuje u paralelni račun “ostataka” gde se preostali mandati raspoređuju onim listama čiji ostatak je najveći, što

možete videti u tabeli 13.7.

TABLE 13.7 Allocating Seats to Parties Using the Hare Quota with Largest Remainders

	Party A	Party B	Party C	Party D	Party E	Party F	Total
Votes	47,000	16,000	15,800	12,000	6,100	3,100	100,000
Seats							10
Quota							10,000
Votes ÷ Quota	4.7	1.6	1.58	1.2	0.61	0.31	
Automatic seats	4	1	1	1	0	0	7
Remainder	0.7	0.6	0.58	0.2	0.61	0.31	
Remainder seats	1	1	0	0	1	0	3
Total seats	5	2	1	1	1	0	10

Slika 5: Herova kvota

Zbog problema sa "ostacima", umesto kvotnih sistema razvijeni su sistemi delioca gde je najpopularniji **D'Ontov** metod koji se koristi u Republici Srbiji.

Suštinski gledano, ovaj metod se zasniva na deljenju ukupnog broja glasova svake partije postepeno počevši od broja 2 do broja poslanika koji se biraju unutar te izborne jedinice. Na taj način dobijamo D'Ontovu tablicu unutar koje se zaokruži onoliko najvećih brojeva koliko se poslanika bira unutar te izborne jedinice. Svaka partija dobija onoliko mandata koliko ima zaokruženih brojeva.

U primeru prikazanom u tabeli 13.8 imamo 6 partija unutar neke izborne jedinice koje se takmiče za 10 mandata. U svakoj koloni vidimo rezultat partije podeljen sa brojevima 2, 3 ... 6. Tabela sadrži 36 brojeva, od kojih su 10 najvećih boldovani (47 000, 23 500, 16 000, 15 800, 15 666 ...). Svaka lista dobija onoliko mandata koliko ima zaokruženih brojeva. Potrebno je napomenuti da unutar ovog sistema važi pravilo **izbornog cenzusa** (tamo gde je on definisan, kao u Srbiji), te da u D'Ontovu tabelu ne ulaze one partije koje nisu imale rezultat veći od određenog procentualnog praga (u Srbiji je to od ove godine 3). Mandati koji bi inače pripali partijama koje se nalaze ispod cenzusa se raspoređuju ostalim partijama, pri čemu sistem blago favorizuje partije koje su ostvarile najbolji učinak (što zavisi od broja partija koja se nalaze odmah iznad cenzusa).

Mešoviti sistemi U slučaju mešovitih sistema kombinuju se elementi proporcionalnog i većinskog sistema, odnosno jedan broj mandata se raspoređuje proporcionalno, dok se ostatak raspoređuje onim listama (partijama i kandidatima) koje su imale najbolji rezultat, odnosno najviše glasova.

Do 2016. godine, putem mešovitog sistema su se birali poslanici za Skupštinu AP Vojvodine. Tačnije od ukupno 120 poslanika, 60 se raspoređivalo proporcionalno, a 60 većinski.

U slučaju većinskog dela, postojalo 39 jednomandatskih opština (iz svake opštine se bira jedan poslanik sa liste koja je imala preko 50% glasova), dok je Novi Sad davao 7 poslanika, Subotica 4, Zrenjanin i Pančevo 3, a Kikinda

i Sombor 2. Pošto je reč o većinskog sistemu, lista koja, recimo, u Subotici dobije preko 50% glasova dobija 4 mandata, odnosno 4 poslanika u Skupštini.

U slučaju da nijedna lista ne osvoji preko 50% glasova u nekoj opštini, održavao se drugi krug izbora gde su građani ponovo glasali za jednu od dve partije koje su u prvom krugu imale najbolji učinak.

Primer raspodele mandata u Skupštini Vojvodine možete videti ispod.

Први круг [\[уреди \]](#)

Slika 6: Rezultati izbora u Vojvodini

Листе	Бр. гласова	%	Мандати
Избор за бољу Војводину — Бојан Пајтић	212.192	20,98	16
Покренимо Војводину — Томислав Николић	185.309	18,33	14
Ивица Дачић — СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	113.914	11,26	9
Лига социјалдемократа Војводине — Ненад Чанак	111.659	11,04	8
Српска радикална странка — др Војислав Шешељ	63.718	6,30	5
Савез војвођанских Мађара — Иштван Пастор	62.272	6,15	4
Демократска странка Србије — Војислав Коштуница	59.936	5,93	4
Остали	202.401	20,01	0
Укупно	1.011.401	100,00	60/120

Други круг [\[уреди \]](#)

Странка/коалиција	Мандати
Избор за бољу Војводину — Бојан Пајтић	42
Покренимо Војводину — Томислав Николић	8
Ивица Дачић — СПС-ПУПС-ЈС-СДПС	4
Савез војвођанских Мађара — Иштван Пастор	3
Лига социјалдемократа Војводине — Ненад Чанак	2
Чедомир Јовановић — Војвођански преокрет	1

Izbori održani prema mešovitom sistemu su kompleksni i najčešće skupi za realizaciju jer gotovo uvek neophodno održati dva kruga izbora. Takođe, primećeno je da mešoviti sistemi imaju nižu izlaznost na izborima u odnosu na druge.

Literatura

Valerie J. Bunce and Sharon L. Wolchik. Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes. *World Politics*, 62(1):43–86, January 2010. ISSN 0043-8871, 1086-3338. doi: 10.1017/S0043887109990207.

Ian Oliver Smith. Election Boycotts and Regime Survival. page 46, 2009.